

19

MEIJEL, EEN HAVEN VOOR VAGEBONDEN

Rembrandt, 'Bedelaars aan de deur', 1648, ets / gravure / droge naald, 16 x 13 cm,
coll. Rijksmuseum Amsterdam.

Pauperisme was in de achttiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden een van de grootste sociale problemen. Langs de wegen dwaalden veel hongerlijders op zoek naar voedsel. Met kloppjachten en strenge straffen probeerden de overheden bedelaars en landlopers, die hongerend en wanhopig allerlei wetten overtraden, te ontmoedigen en te verdrijven. Soms zagen die geen andere uitweg dan zich aan te sluiten bij vagebonden, waardoor ze afgeden naar de criminaliteit. Meijel, geïsoleerd liggend in de Peel en grenzend aan het Pruisische Helden en het Staatse Asten en Deurne, was een plaats, waar zulke gauwdieven graag hun toevlucht zochten. Bij gevaar konden ze gemakkelijk wegglijpen naar omliggende territoria en van de meeste dorpelingen hadden ze niets te duchten. Immers zonder hulp uit Roermond, de hoofdstad van Oostenrijks-Gelder, moesten de Meijelsen zich zelf zien te redden, en dan was het verstandiger om oogluikend toe te zien.

Om de alsmaar toenemende overlast van vreemde bedelaars en vagebonden te beteugelen, sloten op 5 januari 1754 afgevaardigden van het graafschap Horn, het Land van Thorn, het Land van Weert, Nederweert en Wessem en de heerlijkheid Kessenich een akte van associatie. Meijel wilde aanvankelijk deelnemen, maar zag vanwege de kosten daarvan af.

Arike van Turnhout

De beruchtste landloper, die in Meijel heeft rondgestruind, is Arike van Turnhout geweest. Nadat hij uit het Staatse leger was gedeserteerd, sloot hij zich aan bij een bende vagebonden, die in wisselende samenstelling vanaf 1735 in het huidige Limburg, Noord Brabant en de aangrenzende gebieden inbraken en overvallen pleegde. Zijn meeste kompanen eindigden aan de galg of op het rad. Arike, de sluwe vos, wist telkens de dans te ontsnappen. Omstreeks 1750 gaf hij leiding aan een losse groep vagebonden, die de plattelandsbevolking terroriseerde.

Zijn jeugdige kompaan Jan Gommers, die wegens diefstal en roof eind 1736 te Deurne werd opgeknoopt, vertelde dat Blauwe Jep en Gekke Lambert die zomer zijn moeder en zus hadden mishandeld in de buurt van het *Heylige*

Huyske te Meijel, waarmee hij waarschijnlijk het Maria Kapelletje op de driesprong Kalisstraat, Molenstraat en Dorpsstraat bedoelde. Hij, Arike en nog wat landlopers, waaronder de beruchte bendeleider Zwarte Cas, waren daar in de buurt geweest. Tijdens een confrontatie in 's-Hertogenbosch met de daar later terechtgestelde Zwarte Cas, gaven ze beide toe de daders te hebben nagezeten. In Sevenum achterhaalden ze Lambert, die twee sneden *door zijn beck* kreeg. Jep, die ontkwam, had geluk gehad, anders had Gommers hem *deurgesneden*.

Op 29 december 1743 legden vier in Deurne ter dood veroordeelden allerlei belastende verklaringen over Arike af o.a. dat hij die zomer met Johanneske van Weert een huis in brand had gestoken. Hij hield zich geregeld op tussen Maasbree en Helden, in Blerick, op groot Kockerse in de Boekend en in Neer. In Meijel kwam hij vaak bij iemand uit Helden, die aan het eind van de weg naar Roggel woonde. In een ander huisje in Meijel, het eerste aan de linkerkant komend door de Peel vanaf Helden, had hij in een kist een kamizool, een vest en twee pistolen verstopt. De mensen die daar woonden, een oud en een jong echtpaar, heelden. In Dekeshorst tussen Helden en Maasbree, waar maar drie huizen stonden, verbleven 's nachts veel gauwdieven, soms wel twintig tegelijk. Ze maakten plezier en slachtten gestolen schapen en hoenderen. Arike en zijn metgezellen maakten de plattelandsbevolking in het Pruisische ambt Kessel het leven zuur. In Baarlo moesten de inwoners in 1745 afrekenen met een bende landlopers, die een gevangen kompaan wilde bevrijden. Omdat zij sterker in getal waren dan de dorpelingen, werd op 16 maart een ijlbode naar Geldern gestuurd met het dringende verzoek om assistentie te krijgen van alle weerbare mannen uit de nabijgelegen dorpen. Op 2 juni 1750 beroofde Arike met zijn bende in Meijel de weduwe Aale van Luyten. Bij haar thuis woonden nog een dochter en twee zoons. Hendrik; een daarvan, was enkele jaren schepen geweest. Toen 's avonds de andere zoon naar buiten ging plassen, werd hij overrompeld en drongen vijf kerels het huis binnen. Hendrik, die juist naar bed ging, hoorde in de opkamer hoe ze zijn moeder, zijn oom en zijn broer en zus overmeesterden en

Rembrandt, 'Bedelaar op een bank', ets, 1630, 12 x 7 cm, coll. Rijksmuseum Amsterdam.

Pieter Quast, 'Bedelaar met vrolijke kinderen', kopergravure ca. 1660.

knevelden. Hij vluchtte naar de zolder en klom in de hanenbalken om in het rieten dak een gat te maken, van waaruit hij om hulp kon schreeuwen. Een van de overvallers, die buiten op wacht stond, werd dat gewaar. Hij klom op het dak en sneed hem in zijn hand. Hendrik liet gillend los en viel naar beneden. Enkele bendeleden kwamen hem met brandende toortsen in het pikdonker zoeken. Toen ze hem vonden, bonden ze zijn handen op zijn rug en stootten hem van de zoldertrap naar beneden. Eentje haalde een kan olie uit de kelder, zette die bij het vuur en stak een tang in het haardvuur. Toen die gloeiend heet was, stak hij hem in de olie en brandde de neus en het gezicht van Aale en Hendrik ermee, terwijl hij spotte: "*Siet eens hoe U die bril past.*" Daarna schroefde hij de binnenkant van de dijen van Aale en die van haar broer om ze te dwingen de rest van hun geld te wijzen. Een gedeelte had Aale al gegeven, toen ze werd vastgebonden. Uit het beddenstro haalden de boeven nog eens een buidel met 27 zilveren rijksdaalders. Ook pakten ze kleren, twee lappen linnen en een gekookte ham. Toen de vlakbij wonende president-schepen, door het rumoer gealarmeerd, ze met zijn snaphaan onder vuur nam, namen ze schielijk de benen.

Op 25 november 1750 sloeg de bende in Deurne opnieuw toe. 's Avonds drongen ze bij drost Antony La Forme binnen. Ze mishandelden de vijf aanwezigen en roofden geld en zilverwerk ter waarde van ruim 1658 gulden. Een bedrag, waarvoor je destijds een boerderij kon kopen. Arike was ook het brein achter de gewelddadige beroving in de vastenperiode van 1752 in Velden. De bewoners werden geboeid, geslagen en met gloeiende tangen gemarteld. Ze werden voor het brandende haardvuur uitgekleeft, met de haal naakt opgetrokken en naar het vuur gedraaid. Arike sneed met zijn mes in de kuiten en onder de borsten van de vrouw, waarna hij en Magere Nol ziedende olie in de wonden goten om te weten te komen, waar het geld was verborgen. Toen hem hier de grond te heet onder de voeten werd, zocht hij een ander operatieterrein. In de periode van 1755 tot 1765 was hij vooral in de Luikse en Brabantse Kempen actief, daarna in het Kleefse en in Amsterdam, waar hij woonde op het Franse

Pad, een steeg in de Jordaan, waar zijn bijzit stierf. In 1764 trouwde hij met Geertrui Houbrechts. Hij trok zich terug uit het milieu en overleed in februari 1795 te Hasselt.

Dikke Mie

Hoewel het merendeel van de Meijelnaren in armoedige omstandigheden leefde, werden arme stumperds niet meteen de deur gewezen. Maria Mommers, in de wandeling Stompvoet Mie of Dikke Mie genoemd, kwam met haar kinderen er vaak bedelen. Uit compassie kregen ze eten en drinken en mochten ze in de schuur of stal blijven slapen, hoewel dat streng was verboden. Ze werd omstreeks 1708 geboren en was de bijzit geweest van Willem Boekels, die haar met hun twee kinderen in de steek liet. Met werken op het land en 's winters met de bedelkorf langs de deuren probeerde ze met haar kinderen te overleven. Ze papte aan met de wannenlapper Pauwelijne Peer, waarmee ze minstens nog twee kinderen kreeg.

Haar oudste dochter Katrien kraamde ze in een verlaten, bouwvallig huisje te Koersel. Na de bevalling bracht ze haar naar herberg De Drie Snelle, waar ze haar eerste levensjaren zou verblijven. In april 1765 in de gevangendoor te 's-Hertogenbosch, verklaarde Katrien dat ze met haar moeder wel zeven keer in Brussel had vastgezeten. Met haar kerels had Dikke Mie geen geluk. Pauwelijne Peer werd op 10 februari 1746 in Stramproy in een herberg tijdens het kaarten door een vagebond vermoord. De chirurgijn, die sectie verrichtte, constateerde vijf wonden, waarvan drie dodelijke: een kogel door zijn strot, een messteek in zijn linkerborst en een kogel tussen zijn linkerschouder en hals. Verder had hij nog messteken in zijn rug en onder zijn schouderblad. Dikke Mie bleef in de omgeving hangen. Op 10 augustus 1750 werd ze met drie van haar kinderen tijdens de kermis in Bocholt opgepakt en overgebracht naar Bree. Vandaar werden ze naar Luik gevoerd, waar ze tien weken zaten opgesloten. De krijgsraad veroordeelde haar op 12 oktober wegens landloperij en het tonen van een valse pas tot een geseling en een brandmerk. Bovendien werd ze met haar dochter Katrien uit het prinsbisdom verbannen.

In de nacht van 17 en 18 augustus 1752 werd ze met haar jongste dochter Jennemie tijdens een klopjacht in Liessel gearresteerd. Daags daarna werden in de Peel ook Katrien en Koob, haar jongste zoon, opgepakt. Tevoren was Dikke Mie in Meijel geweest, waar ze had geslapen in de schob van Aalke in de Kalisstraat. Ze kwam vaak in Meijel. Meestal vond ze daar onderdak bij Franse Willemke op de Donk, waar ze enkele keren Arike van Turnhout en Magere Nol had getroffen. Katrien en Koob hadden er in een schob vlak bij de pastorie geslapen. Op zondag hadden ze om eten gebedeld en ergens soep gegeten. Van boeren op de Heitrak kregen ze enkele duiten. Via Meijel waren ze naar Helden gelopen, waar ze in een klein huisje hadden geslapen. Dinsdag hadden ze op de Heikant tussen Beringen, Grashoek en Meijel overnacht en woensdag in Meijel bij een boer vlakbij de molen. Na bijna twee maanden opsluiting in de donkere, vochtige kerkers van het Astense kasteel werden ze door het Astense gerecht op 13 oktober veroordeeld wegens landloperij. Dikke Mie werd geselsd en verbannen. Katrien moest voor straf met roeden om haar hals te pronk staan en toezien hoe haar moeder er van de beul van langs kreeg. De minderjarige Jennemie en Koob kwamen met de schrik vrij. Op 21 oktober 1753 werden ze in Lommel opnieuw wegens landloperij en bedelarij in de kraag gevat en in 's-Hertogenbosch opgesloten. Na haar berechting werd Dikke Mie in april 1754 geselsd, verbannen en voor de tweede keer gebrandmerkt. Murw, na een leven vol ontberingen, overleed ze op 47-jarige leeftijd in juni 1755 in Meijel in de schob van Baers. Op 7 juni werd ze begraven.

Lotgevallen van de kinderen van Dikke Mie

In dit bestek kan slechts summier worden ingegaan op de lotgevallen van haar kinderen, die voor galg en rad opgroeiden en zich vaak in Meijel en de Heldense buurtschap Maris ophielden. Van Peer, de oudste, is slechts bekend, dat hij in zijn jeugd een tijdlang in Blerick in de kost was, waar de pastoor hem onderwees voor de eerste communie. Op eigen benen staand verdiende hij met boerenwerk in Holland en als veehoeder in Belfeld de kost. Had hij geen werk, ging hij bedelen. Die

combinatie van landarbeid gedurende de zomer en ambachtelijke bezigheden en bedelen in de winter was destijds heel gangbaar. Omstreeks 1760 werd hij in Boxmeer door boeren doodgestoken.

Katrien, die ook al vroeg haar eigen boontjes moest doppen, had in 1752 in het ambt Kessel met spinnen de kost verdiend en een tijdlang in Blerick bij een boer gewerkt. Ze raakte in verwachting en baarde het kind op de Bossche gevangenpoort, waar zij en haar vriend na hun arrestatie wegens landloperij zaten opgesloten. De zuigeling overleed negen maanden oud in de omgeving van Aarschot. Vrij spoedig daarna werden ze in de Brabantse Kempen gearresteerd en naar Brussel gebracht, waar ze op het schavot werden geselsd en verbannen. Ze kwamen terug naar de omgeving van Meijel. Katrien werd opnieuw zwanger. Met Elisabeth Nelissen, die haar zoontje op 15 februari 1755 in Meijel liet dopen, was ze op 6 juni 1755 van de partij bij de overval op de Tangerhof te Hout-Blerick. Twee maanden later werden ze in Straelen opgepakt. Na ongeveer acht maanden voorarrest werden ze daar op 2 april 1756 vanwege die roofoverval en omdat ze van de dorpelingen eten en drinken hadden geëist veroordeeld tot een geseling met vierenzestig stokslagen, een brandmerk en een levenslange verbanning. Al die ontberingen werden haar tweede kind fataal. Bedrogen en in de steek gelaten door haar vrijer, leerde ze tijdens haar bedeltochten Peer Berendonckx uit Swolgen kennen. In 1757 werden ze in het Land van Thorn gearresteerd. Nadat ze eind november te Thorn waren geselsd en verbannen, vielen ze nog diezelfde dag in Stramproy verschillende dorpelingen lastig, die ze intimideerden en schoenen, kleren, geld en eten en drinken afpersten. In 1758 beviel ze van een zoon Hendrik, die te Leut (België) werd gedoopt. Op haar aangeven kropen twee vagebonden op 31 oktober 1758 bij de Meijelse burgemeester Thunis (Antonius Lenners Goerts) door een kamervenster naar binnen. Ze stalen een jas, een kamizool, een broek, wollen kousen, twee schorten en een linnen zakje met zout. Nagezeten door enkele Meijelnaren verstopten ze alles in de Leveroyse molen, waar de achtervolgers het terugvonden. Rond de jaarwisseling werd Katrien in Krickenbeck

W.-A. Bouguereau, 'Jonge bedelaars', 1890, 161 x 94 cm, coll. Universiteit van Syracuse.

gearresteerd, waar ze wist uit te breken. In de zomer van 1759 werkte ze in Holland op het land. Begin oktober was ze hier weer terug. Ze werd in Leveroy opgepakt en overgebracht naar Thorn, waar ze in maart werd gemarteld en verbannen. In de jaren daarna zat ze vast in Kleef, Wesel en drie keer in Luik, waar ze op 29 augustus 1763 voor de tweede keer werd gebrandmerkt. Nadat Peer had dienstgenomen in het Pruisische leger, knoopte ze verschillende relaties aan met andere vagebonden. In 1763 beviel ze opnieuw van een zoon. Samen met Jennemie werd ze op 20 februari 1765 in Lommel in de kraag gevat en naar 's-Hertogenbosch gevoerd, waar ze na haar berechting op 17 november werd opgeknoopt. Jennemie werd in januari 1761 op 19-jarige leeftijd met haar drie jaar jongere broer Koob in Leveroy tijdens het bedelen gearresteerd en door het Thornse hoedgerecht veroordeeld tot een geseling van 45 stokslagen. Ze hielp mee bij inbraken, verkende tevoren al bedelend de omgeving en ging met de buit ook in Meijel langs de deuren om ze te verkopen. In 1764 werd ze drie keer opgesloten te Luik, waar ze op 30 mei werd gezeseld en gebrandmerkt. In de Bossche gevangenis beviel ze in 1765 van een dochter, die daar overleed. Ze werd tot de strop veroordeeld en op 22 augustus opgehangen. Koob, de jongste, werd in de nazomer van 1759 op veertienjarige leeftijd te Belfeld gearresteerd en in de Montfortse Grauwert opgesloten. Hij ontliiep de doodstraf, omdat hij nog minderjarig was. Hij

beweerde nooit diefstallen te hebben gepleegd. Wel had hij aardappels, wortelen en rapen op het veld gejat, allerlei tuinvruchten, groenten, kolen en knollen [*gemeus*] in moeshoven gestolen en in boomgaarden stiekem fruit geplukt. Met Driekoningen, de dag met de boon in de koek, hadden hij en zijn zus Jennemie aan de deuren op de *rommelspot* gerammelt. Met zijn twee jaar oudere vriend Piet Goet, die op 29 augustus 1759 in Kessenich baron Johan Filips van Waes had doodgeschoten, vagebondeerde hij in Helden, Kessel, Meijel en het graafschap Horn. Op 31 januari 1761 werd hij in Thorn veroordeeld tot een geseling en een brandmerk. In de zomer van dat jaar pleegden ze inbraken in Baarlo, Vortum en Nuland en een roofoverval in Maasbree. Op 11 juni 1761 werden ze in het Land van Ravenstein bij Zeeland tijdens het baden in de Graspeel gearresteerd. Piet wist uit de Ravensteinse gevangenis te ontvluchten. Koob werd er daags voor Kerstmis opgeknoopt.

Afsluiting

Arike van Turnhout en de bedelares Dikke Mie en haar kinderen worden in veel criminele processen ten tonele gevoerd. Ze zijn representatief voor tal van andere landlopers, die anoniem bleven maar zich eveneens in Meijel betrekkelijk veilig waanden. Arike en zijn kornuiten werden geveesd, maar Dikke Mie en haar kinderen konden rekenen op sympathie.

Peter Geuskens

Bronnen

- Regionaal Historisch Centrum Limburg te Maastricht, Archief van de familie Michiels van Kessenich.
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Oud Rechterlijk Archief (ORA) van Asten en Deurne.
- Stadsarchief van 's-Hertogenbosch, ORA van 's-Hertogenbosch.
- Brabants Historisch Informatie Centrum te Grave, ORA van de stad en het Land van Ravenstein.
- Regionaal Historisch Informatie- en Documentatiecentrum van de gemeente Maasgouw te Thorn, Schepenbankarchief Thorn.
- Stadtarchiv Straelen, Archiv Caen.